

Πολιτισμός Ιστορία

ΚΡΗΤΗ
ΤΟ ΝΗΣΙ ΜΕΣΑ ΣΟΥ

Region of Crete
www.incrediblecrete.gr

Operational Programme Crete and the Aegean Islands 2007-2013
Co-financed by Greece and the European Union

Η ευνοϊκή θέση της «Κρήσας Γης» στο σταυροδρόμι των αρχαίων λαών της Μεσογείου αποτέλεσε τον κύριο λόγο της συνεχούς διεκδίκησης του νησιού από διαφορετικούς πολιτισμούς στα βάθη των αιώνων. Τα σημάδια τους είναι διάσπαρτα σε όλα τα σημεία του νησιού, αλλά και βαθιά χαραγμένα στα ήθη κι έθιμα των Κρητικών.

Ο πρώτος Ευρωπαϊκός πολιτισμός

Η Κρήτη ήταν η γενέτειρα του πρώτου Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, του Μινωικού, που ήκμασε μεταξύ 3000 π.Χ. και 1200 π.Χ. κυρίως στην Κεντρική και Ανατολική Κρήτη. Ακόμη και σήμερα, τα επιβλητικά ανάκτορα της Κνωσού, της Φαιστού, των Μαλίων, της Ζάκρου, της Τυλίσου, των Αρχανών, του Μοναστηρακίου, του Γαλατά, της Κυδωνίας και οι πολυτελείς επαύλεις στην Αγία Τριάδα, στη Ζώμινθο, στην Αμνισό, στο Μακρύγialo, στο

Βαθύπετρο, στο Νεροκούρο αντανακλούν τη λαμπρότητα του μινωικού πολιτισμού μέσα από τα αριστουργήματα της αρχιτεκτονικής, της αγγειοπλαστικής, της αργυροχρυσοκοΐας και της ζωγραφικής.

Ο μινωικός στόλος, ο ισχυρότερος στόλος στον τότε γνωστό κόσμο, όπως αποδεικνύουν τα διάφορα ευρήματα σε όλη τη Μεσόγειο, έφερε πλούτο στην Κρήτη από το εμπόριο του πασίγνωστου τότε κρητικού κυπαρισσιού και των αγροτικών προϊόντων.

Καράβια κατασκευασμένα σε μεγάλα ναυπηγεία, όπως το ναυπηγείο των Αγίων Θεοδώρων στο Βαθειανό Κάμφο, απέπλεαν φορτωμένα με ξυλεία, μέλι, κρασί, αγγεία και λάδι από τα λιμάνια της Ντίας, του Κατσαμπά, του Κομού, της Ζάκρου, της Ψείρας, του Μόχλου, της Νίρου, του Πετρά προς όλες τις κατευθύνσεις της Μεσογείου και πιθανώς ως και τη Σκανδιναβία.

Οι γυναίκες ήταν ισότιμες με τους άντρες και έπαιρναν μέρος στις θρησκευτικές τελετές, στα αγωνίσματα, στο κυνήγι, στο θέατρο, στο χορό, κλπ. Αριστουργήματα οικοδομικής, αρχιτεκτονικής, ζωγραφικής, γλυπτικής και αργυροχρυσοχοΐας εξακολουθούν να εμπνέουν ακόμη και το σύγχρονο πολιτισμό. Μέρος του πολιτισμού ήταν η γραφή της Γραμμικής Α και αργότερα η Γραμμική Β, που κατέγραφε την Ελληνική Γλώσσα. Ακόμη και σήμερα, ο δίσκος της Φαιστού αποτελεί ένα από τα γνωστότερα μυστήρια της αρχαιολογίας, αφού η αποκρυπτογράφηση των σημείων του παραμένει ένας γρίφος.

Η λατρεία της Θεάς Μητέρας κυριαρχούσε στη θρησκευτική παράδοση των Μινωτών, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν ως χώρους λατρείας πολλά σπήλαια και τις κορυφές των βουνών. Προσκυνητές, από όλα τα μήκη του νησιού, ανέβαιναν στο ιερό βουνό του Γιούχτα για να αποθέσουν τα αφιερώματά τους, τάματα με επιγραφές μινωικές και πήλινα εδώλια, στο ιερό κορυφής ή στο σπήλαιο του Χωστού Νερού. Ιερά κορυφής υπήρχαν και σε άλλες κορυφές, όπως του Βρύσινα, του Πετσοφά, του Τραόσταλου, της Ζου, του Καρφιού. Εξέχουσα θέση στη λατρεία του Δία είχαν τα σπήλαια του Ψυχρού στο όρος Δίκη και του Ιδαίου Άντρου και των Καμαρών στον Ψηλορείτη.

Tip
Η Κνωσός είναι η πρώτη γνωστή πόλη με αποχετευτικό δίκτυο και δίκτυο ύδρευσης.

Η σκοτεινή περίοδος

Η ακμή των μεγάλων μινωικών ανακτόρων και των επιβλητικών κατασκευών συντελέστηκε από το 2000 π.Χ. έως το 1400 π.Χ.. Το 1700 π.Χ. οι μινωικές πόλεις ισοπεδώθηκαν από κάποιον αστάθμητο παράγοντα, πιθανώς την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης. Τα ανάκτορα ξανακτίστηκαν λαμπρότερα, αλλά η καταστροφή των μεγάλων μινωικών κέντρων από τους Μυκηναίους περίπου το 1400 π.Χ. ήταν η απαρχή της παρακμής.

Η μινωική κοσμοκρατορία κλονίστηκε ανεπανόρθωτα, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να επανακάμψει και να οβηήσει στους επόμενους αιώνες, επιτρέποντας στους Αχαιούς και στους Δωριείς να κατακτήσουν το νησί.

Οι κάτοικοι των παραθαλάσσιων περιοχών, που για πρώτη φορά ένωσαν την απειλή να κυριεύει το νησί τους, αποσύρθηκαν στις πλέον αφιλόξενες και απόκρημνες κορυφές. Τότε ξεκίνησε η λεγόμενη Σκοτεινή Περίοδος (1200 π.Χ. – 800 π.Χ.), κατά την οποία κτίστηκαν πόλεις στα πιο δύσβατα και φυσικά οχυρωμένα σημεία.

Ακόμη και σήμερα δεν έχει εξακριβωθεί τι ανάγκασε τους Μινωίτες να εγκαταλείψουν την εύφορη γη τους και να κτίσουν απόρθητες πόλεις σε ανεμοδαρμένες κορυφές, όπως το επιβλητικό Καρφί, το Φλεκτρό, το Κάστρο Καβουσιού, ο Αζοριάς, ο Βροντάς, η Καστροκεφάλα, το Κυριμιανού, η Φρατιανή Κεφάλα και άλλες.

Κλασσική και Ελληνορωμαϊκή Κρήτη

Κατά τη Σκοτεινή Περίοδο, η διαβίωση σε τόσο δυσπρόσιτες περιοχές ήταν τόσο σκληρή, που σε λίγους αιώνες οι οικισμοί αυτοί ήταν λογικό να παρακμάσουν και να χαθούν. Την ίδια περίοδο, οι Αχαιοί και οι Δωριείς άνοιξαν το δρόμο για την άνθιση του Κλασσικού Ελληνισμού.

Εισήχθησαν νέα έθιμα, όπως η χρήση σιδήρου, η καύση των νεκρών και νέοι τρόποι ένδυσης.

Η «εκατόπολη» Κρήτη του Ομήρου, άρχισε σιγά σιγά να επανέρχεται στο προσκήνιο, η Κνωσός ισχυροποιείται διοικητικά και αναπτύσσονται νέες εντυπωσιακές πόλεις, όπως η Ιεράπιτνα, η Ίτανος κοντά στο Βάι, η Αζός στην επαρχία Μυλοποτάμου, η Πραισός, η Σύβρυτος, η Δρήρος, η Ριζηνία, ο Τρυπητός, και πολλές άλλες.

Μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Ρωμαίους, το 69 μ.Χ., πρωτεύουσα του νησιού ορίστηκε η Γόρτυνα, η οποία μάλιστα εξελίχτηκε σε πρωτεύουσα των ρωμαϊκών επαρχιών της Κρήτης και της Κυρηναίας. Η πόλη, όπως μπορεί να δει ακόμη και σήμερα ο επισκέπτης, είχε επιβλητικά συγκροτήματα λουτρών, θέατρα, στάδιο, ιππόδρομο, ακρόπολη και ναούς ενώ λιμάνια της ήταν τα Μάταλα, η Λαοσία και η Λεβήνα στο Λέντα.

Εκτός από τη Γόρτυνα, πολλές άλλες πόλεις γνώρισαν άνθιση, με τις πιο εντυπωσιακές αρχαιολογικές τοποθεσίες να είναι σήμερα η Ελεύθερνα, η καλά οχυρωμένη Πολυρρήνια, η Ιεράπυτνα, η Λύττος, η Έλυρος, η Άππερα, η Λάππα, η Ολούς, η Λατώ και η Πριανσός.

Με την ίδρυση κρητικών αποικιών στη Σικελία, στη Μασσαλία και στην Κυρήνη τον 7ο αιώνα π.Χ., το εμπόριο άνθισε ξανά και πολλά λιμάνια ξεπέρασαν σε ισχύ τις πόλεις που εξυπηρετούσαν ως επίνευ. Λιμάνια που μετεξελίχθηκαν τότε σε σημαντικές πόλεις ήταν η Φαλάρνα, η Λισσός, η Χερρόνησος, η Λατώ προς Καμάρα, η Ίνατος και άλλα.

Τip
Ένα από τα πιο μυστηριώδη αρχαιολογικά μέρη της Κρήτης βρίσκεται κοντά στην αρχαία Έλυρο. Πρόκειται για μια λαξευτή πυραμίδα, σε σχήμα κώνου, που πιθανώς χρησιμοποιήθηκε ως τάφος.

Ο σεβασμός στους νεκρούς

Η κρητική γη είναι γεμάτη με πανάρχαια ταφικά σύνολα, που αναδεικνύουν τη μεγάλη σπουδαιότητα που απέδιδαν οι πρόγονοι των Κρητικών στη φροντίδα των νεκρών τους. Ήδη, από την εποχή του Χαλκού (6000 π.Χ.-3500 π.Χ.), η απλή απόθεση των νεκρών σε σπήλαια εγκαταλείφθηκε και γενικεύτηκε η χρήση νεκροταφείων.

Κατά τη Μινωική εποχή, σε περιοχές της Ανατολικής Κρήτης, όπως τα Γουρνιά, ο Μόχλος και το Παλαίκαστρο, οι τάφοι ήταν ορθογώνιοι και μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ξανά για την ταφή πολλών ατόμων.

Στο Χρυσόλακο Μαλίων, στο Παλαίκαστρο, στις Αρχάνες και στον Πλάτανο έχουν εντοπιστεί ολόκληρα ταφικά κτίρια, αλλά οι πιο διαδεδομένοι τύποι τάφων στην Κρήτη ήταν ο θολωτός και ο θαλαμοειδής. Σπουδαίοι θολωτοί τάφοι έχουν εντοπιστεί στο Καμηλάρι, δίπλα στη μονή Οδηγήτριας, στην Κουμδσα, στο Μάλεμε, στα Αχλάδια, στο Στύλο, στη Φυλακή Αποκορώνου, στις Μαργαρίτες, στο Αποδούλου και στο Γερόκαμπο. Μεγάλα επισκέψιμα νεκροταφεία της εποχής, με εκατοντάδες τάφους, έχουν εντοπιστεί στο Φουρνί Αρχανών και στους Αρμένους Ρεθύμνου.

Κατά την Ελληνορωμαϊκή εποχή, πολλοί από τους τάφους ήταν λαξευμένοι στο μαλακό πωρόλιθο που αφθονεί στην Κρήτη. Το διασημότερο νεκροταφείο αυτής της εποχής βρίσκεται στα Μάταλα, στις σπηλιές που κατά την δεκαετία του '70 έμεναν δεκάδες χίπς. Εντυπωσιακούς λαξευτούς τάφους συναντάει κανείς στην αρχαία Κυδωνία των Χανίων, στα Τριαλώνια, στις Σιδερόπορτες του Πριιά και στην καταπράσινη ρεματιά των Πέντε Παρθένων

στην αρχαία Λάππα. Ειδικότερα, η περιοχή του Αγίου Θωμά, με τους εντυπωσιακούς λαξευτούς τάφους υπήρξε κέντρο λατρείας χθόνιων θεοτήτων.

Τip
Το μεγαλύτερο νεκροταφείο της εποχής του Χαλκού (4500 π.Χ.- 3500 π.Χ.) στην Ελλάδα έχει ανασκαφεί στην Αγία Φωτιά Σητείας και έχει 302 τάφους.

Η Άφιξη του Χριστιανισμού

Στο ταξίδι του προς τη Ρώμη, ο Άγιος Παύλος σταμάτησε στην Κρήτη και διακήρυξε τον Χριστιανισμό, ανάβοντας τη φλόγα μιας αιωνόβιας ασκητικής παράδοσης, σημάδια της οποίας συναντάμε και σήμερα στα ερημητήρια των Αστερουσίων.

Περιοχές από όπου σύμφωνα με την παράδοση πέρασε ο Άγιος Παύλος και ο Όσιος Ιωάννης ο Ξένος, μετατράπηκαν γρήγορα σε ζωντανές ασκητικές κοινότητες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ακόμη και σήμερα τα ιερά ερημητήρια των Αστερουσίων και του Ακρωτηρίου Χανίων.

Το νησί έγινε ένα σπουδαίο χριστιανικό κέντρο, όπως αποτυπώνεται στα εκατοντάδες θρησκευτικά μνημεία, που είναι διάσπαρτα παντού. Οι παλαιοί ναοί του Δωδεκάθεου μετατράπηκαν σε μεγαλοπρεπείς βασιλικές και τα ιερά σπήλαια έγιναν εκκλησίες.

Λείψανα των παλαιοχριστιανικών βασιλικών, που ακόμη και σήμερα προκαλούν δέος για το μέγεθός τους, συναντά κανείς διάσπαρτα σε όλο το νησί. Εκτός από τη μεγαλειώδη βασιλική του Αγίου Τίτου στη Μητρόπολη, σώζονται ίχνη ανάλογων θρησκευτικών μνημείων στη Χερσόνησο, στο Φραγκοκάστελο, στην Ελούντα, στην Αλμυρίδα, στο Πάνορμο, στα Γουλεδιανά, στη Σούγια, στην Ελεύθερνα και αλλού.

Tip

Στους Καλούς Λιμένες μπορεί να επισκεφτεί κάποιος τη σπηλιά που λέγεται ότι έζησε ο Άγιος Παύλος για δύο χρόνια.

Η πορεία ως την Ενετοκρατία

Την ακμάζουσα πορεία της χριστιανικής Κρήτης υπό την προστασία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας διέκοψε βίαια η κατάληψή της από τους Άραβες το 824 μ.Χ.. Οι νέοι κύριοι του νησιού έκαναν το Χάνδακα, το σημερινό Ηράκλειο, τη βάση τους για τις πειρατικές επιθέσεις τους στη Μεσόγειο Θάλασσα.

Έπειτα από πολλές αποτυχημένες προσπάθειες, οι Βυζαντινοί κατάφεραν να την απελευθερώσουν το 961, με αρχηγό τον μετέπειτα αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά, δίνοντας νέα πνοή στη Βυζαντινή παράδοση της Κρήτης.

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204, νέοι κυβερνήτες της Κρήτης έγιναν οι Ενετοί μέχρι το 1669. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Κρήτη γνώρισε μια εξαιρετική οικονομική και πνευματική ευημερία, χωρίς να λείπουν οι εκδηλώσεις επαναστατικών κινήματων από το ντόπιο πληθυσμό.

Οι μεγάλες πόλεις ανακατασκευάστηκαν, στολίστηκαν με εξαιρετικά μνημεία και οχυρώθηκαν με τεράστια τείχη. Παράλληλα, οι τέχνες έφτασαν στο απόγειό τους, με σπουδαίες προσωπικότητες από το χώρο της Αγιογραφίας, όπως ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (El Greco) και ο Μιχαήλ Δαμασκηνός.

Επίσης, η λογοτεχνία, η μουσική και το θέατρο γνώρισαν σημαντική άνθιση και παρήγαγαν πραγματικά αριστουργήματα, όπως είναι ο Ερωτόκριτος και η Ερωφίλη. Όλα αυτά διακόπηκαν βίαια το 1669, όταν ο Χάνδακας, το τελευταίο οχυρό στην Κρήτη, παραδόθηκε μετά από πολυετή πολιορκία στον Οθωμανικό ζυγό.

Tip
Τα Ενετικά Τείχη του Ηρακλείου είναι το μεγαλύτερο και καλύτερα διατηρημένο οχυρωματικό έργο στη Μεσόγειο.

Η Οθωμανική περίοδος

Τον 17ο αιώνα και αφού οι Οθωμανοί είχαν εξασφαλίσει τη διατήρηση της Κωνσταντινούπολης στα χέρια τους, έστρεψαν το βλέμμα τους σε νέες κατακτήσεις. Η Κρήτη απέκτησε κεντρικό ρόλο στην επεκτατική τους πολιτική, λόγω της στρατηγικής της θέσης στη Μεσόγειο.

Μετά από σκληρές μάχες, οι Οθωμανοί το 1645 κατάφεραν να καταλάβουν τα Χανιά και το 1646 το Ρέθυμνο, αλλά το τελευταίο οχυρό, το Μεγάλο Κάστρο του Χάνδακα, παρέμεινε στα χέρια των Ενετών ως το 1669, όταν έπεσε από προδοσία μετά από 21 χρόνια πολιορκίας. Η παράδοση του Χάνδακα στους Οθωμανούς ήταν η αρχή μιας μαρτυρικής περιόδου για τους κατοίκους του νησιού.

Η σκληρή στάση των Οθωμανών απέναντι στο ντόπιο πληθυσμό οδήγησε τους Κρητικούς σε πολυάριθμες επαναστάσεις. Ειδικά με την απελευθέρωση της «Μητέρας Ελλάδας», μετά από αιώνες σκλαβιάς, οι Κρητικοί με περισσότερο πείσμα και αποφασιστικότητα μάχονταν για την ελευθερία τους. Κυρίως με την περίοδο της Μεγάλης Επανάστασης του 1866-69, με σημαντικότερα γεγονότα τα ολοκαυτώματα του Αρκαδίου και του Λασιθίου, η απελευθέρωση φαινόταν πιο κοντά από ποτέ. Χρειάστηκαν ακόμη μερικά δύσκολα χρόνια για να οδηγηθεί η Κρήτη στην αυτονομία της το 1898 και στην Ένωση με την Ελλάδα το 1913.

Τip

Η 21ετής πολιορκία του Χάνδακα από τους Οθωμανούς (1648-1669) αποτελεί τη μεγαλύτερη σε διάρκεια πολιορκία στην παγκόσμια ιστορία.

Η νεότερη ιστορία

Την 1η Δεκεμβρίου του 1913, η Κρήτη εντάχθηκε πανηγυρικά στην υπόλοιπη Ελλάδα, εκπληρώνοντας το όνειρο όλων των Κρητικών για την πολυπόθητη Ένωση. Ήδη από την Ένωση της Κρήτης ξεχώρισε η πολιτική προσωπικότητα του Ελευθέριου Βενιζέλου από τα Χανιά, μετέπειτα πρωθυπουργού της Ελλάδας.

Οι μάχες όμως των Κρητικών δεν τελείωσαν εδώ, αφού έμελλε η Κρητική ψυχή να δοκιμαστεί ξανά στη Μάχη της Κρήτης, το 1941, η οποία ήταν μία από την πλέον καθοριστικές του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω της στρατηγικής θέσης του νησιού στη Μεσόγειο.

Η Κρήτη για άλλη μια φορά αναγεννήθηκε μέσα από τις στάχτες της και ακόμη και σήμερα, υπάρχουν διάσπαρτα μνημεία σε κάθε γωνιά του νησιού για να θυμίζουν στον επισκέπτη τα δεινά του πολέμου και την αξία της ειρηνικής συμβίωσης των λαών.

Σε όλες τις γωνιές της Κρήτης μπορεί κανείς να δει τις εγκαταστάσεις των Γερμανών για την υποστήριξη της πολεμικής τους μηχανής. Ερειπωμένα πολυβολεία βρίσκονται στα απόκρημνα ακρωτήρια του Λιθίνου, της Σπάθας, του Αφροεσμένου, στο Ακρωτήριο Δράπανο, στον Πλατανιά, στον Πλακιά και σε πολλά άλλα μέρη.

Ο επισκέπτης μπορεί να επισκεφτεί το Συμμαχικό Νεκροταφείο στη Σούδα και το Γερμανικό Νεκροταφείο στο Μάλεμε, στο σημείο που έγινε η Μάχη της Κρήτης.

Tip

Η μάχη της Κρήτης είναι η μεγαλύτερη αεροπορική επιχείρηση με αλεξιπτωτιστές στην ιστορία.

Μουσεία και Συλλογές

Ο πλούτος του νησιού σε αρχαιολογικούς θησαυρούς, αναδεικνύεται μέσα από τα μουσεία του και τις δεκάδες αρχαιολογικές συλλογές που φιλοξενούνται σ' αυτά. Στις ανακαινισμένες αίθουσες του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου φιλοξενούνται τα πιο αξιόλογα ευρήματα του Μινωικού πολιτισμού. Ευρήματα από τη Νεολιθική ως και τη Ρωμαϊκή Εποχή, σε τοπικό επίπεδο, μπορεί να θαυμάσει

κανείς στα αρχαιολογικά μουσεία Χανίων, Ρεθύμνου, Σητείας, Κισάμου και Αρχανών, ενώ τα επόμενα χρόνια αναμένεται να λειτουργήσουν τα νέα μουσεία Μεσαράς, Ελεύθερνας και το υπό συντήρηση σήμερα μουσείο του Αγίου Νικολάου. Σημαντικές αρχαιολογικές συλλογές λειτουργούν στην Ιεράπετρα, στο Μύρτος και στο Γάζι Ηρακλείου.

Το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης προσφέρει μια σύνθετη εικόνα της ιστορίας και της τέχνης της Κρήτης από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους ως τον 20ο αιώνα, ενώ οι περιοδικές του εκθέσεις κινούνται από τη Βυζαντινή ως τη σύγχρονη τέχνη, την ανάδειξη κορυφαίων λογοτεχνικών μορφών της Ελλάδας και την παρουσίαση μεγάλων ιστορικών γεγονότων.

Ο επισκέπτης που επιθυμεί να γνωρίσει εις βάθος την κρητική ιστορία, μπορεί να επισκεφθεί το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης στα Χανιά με 170 αρχαικές συλλογές. Στα Χανιά στεγάζεται και το δεύτερο σημαντικότερο Ναυτικό Μουσείο της Ελλάδας, που έχει σκοπό τη διαφύλαξη της μεγάλης ναυτικής παράδοσης της Κρήτης. Σπουδαία είναι και τα Βυζαντινά Μουσεία Ηρακλείου, Χανίων και Ρεθύμνου.

Αξιόλογες είναι και οι Συλλογές πολεμικού και αρχαιικού υλικού, που έχουν σκοπό τη διατήρηση της μνήμης για τον αντιστασιακό αγώνα των Κρητικών, από την Οθωμανική Εποχή ως και την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι σπουδαιότερες από αυτές είναι το Στρατιωτικό Μουσείο Ρεθύμνου στο Χρωμοναστήρι, το νεοσύστατο ιστορικό Μουσείο Βοριζίων, το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Θερίσου, το μουσείο Μπαντουβά στο Ηράκλειο, το μουσείο Κεραμειών, του Αναγνώστη Σκαλίδη στα Περβόλια Κισσάμου

και τα Πολεμικά μουσεία Ασκύφου και Αργυράκη. Εξίσου σημαντική είναι και η ανάδειξη ιστορικών σημείων ως μουσειακών τόπων μνήμης, ανάμεσά τους οι Γερμανικές Στοές στον Πλατανιά και η Στοά Μακάσι στα Τείχη του Ηρακλείου που λειτουργούσε ως χώρος κράτησης ομήρων και συλληφθέντων.

Μουσεία και συλλογές που αναδεικνύουν τη ζωή και το έργο μεγάλων Κρητών συγγραφέων, καλλιτεχνών και πολιτικών βρίσκονται σε όλη την Κρήτη. Χώροι αφιερωμένοι στη ζωή και στο έργο του εθνάρχη Ελευθέριου Βενιζέλου λειτουργούν στο σπίτι που γεννήθηκε στις Μουρνιές Χανίων, στη οικία του στη Χαλέπα, στο Θέρισσο και στον Άγιο Γεώργιο Οροπεδίου Λασιθίου. Ένα εξαιρετικό μουσείο αφιερωμένο στον μεγάλο Έλληνα στοχαστή Νίκο Καζαντζάκη λειτουργεί στην γενέτειρά του, Μυρτιά, και μια μικρή έκθεση στην Πύλη Ιησού στο Ηράκλειο. Στο Φόδελε επίσης είναι επισκέψιμο το σπίτι

που πιστεύεται ότι γεννήθηκε ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, ενώ στην πύλη Βηθλεέμ στα τείχη του Ηρακλείου εκτίθενται αντικείμενα που χρησιμοποιήθηκαν για την ταινία του Γιάννη Σμαραγδή που ήταν αφιερωμένη στη ζωή του μεγάλου αυτού Κρητικού ζωγράφου. Στη Βιάννο λειτουργεί μουσείο αφιερωμένο στο συγγραφέα Ιωάννη Κονδυλάκη και στα Ανώγεια αξίζει κανείς να επισκεφτεί το σπίτι που έζησε ο σπουδαίος ερμηνευτής Νίκος Ξυλούρης.

Επισκέψιμοι χώροι που έχουν σχέση με τη φύση και τις επιστήμες είναι το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης, το Ενυδρείο Κρήτης στις Γούρνες, το Μουσείο Κρητικών Βοτάνων και το Μουσείο Αλιείας στο Κολυμβάρι, το Γεωλογικό Μουσείο Ζαρού και το Μουσείο Χημείας στα Χανιά. Άλλα ιδιαίτερα μουσεία που μπορεί κάποιος να βρει στην Κρήτη είναι το Μουσείο Οχημάτων Εποχής στα Έξω Λακώνια, το Μουσείο της Εθνικής

Ομάδας Ποδοσφαίρου και το Μουσείο Τυπογραφίας στα Χανιά, το Μουσείο Μουσικών Οργάνων στο Χουδέτσι, το Μουσείο Κέρινων Ομοιωμάτων στα Ζωνιανά, το Μουσείο Σχολικής Ζωής στο Νεροκούρο, το Μουσείο Ακριτών της Ευρώπης στην Παλαιόχωρα και άλλα.

Τα περισσότερα μουσεία στην Κρήτη είναι αφιερωμένα στη ζωή των Κρητικών του προηγούμενου αιώνα, εκθέτοντας κυρίως αντικείμενα από την αγροτική παράδοση. Εξαιρετικές συλλογές συναντάμε στα λαογραφικά μουσεία του Λυχνοστάτη στη Χερσόνησο, των Χανίων, στο Εθνολογικό μουσείο των Βώρων, του Αρόλιθου στην Τύλλο, του Ρεθύμνου, του Αγίου Νικολάου,

της Σητείας, της Βαϊνιάς, του Θερίσου, του Γαβαλοχωρίου, του Πισκοπιανού, του Σωματά, του Ιλίου, των Ασιτών, του Χανδρά, της Κανδάνου, του Παλαίκαστρου, του Βραχασίου, της Γαύδου στα Γουδιανά, των Πεύκων, του Χαμεζίου, του Μοχού, του Σπηλίου και άλλα. Εξίσου σημαντικές είναι οι εκθέσεις των παραδοσιακών νερόμυλων στη Ζάκρο και στο Χρωμοναστήρι και χώρων που έχουν σχέση

με την ελιά, όπως το Μουσείο Ελιάς Βουβών, η Φάμπρικα των Αρχανών και η Φάμπρικα του Βατόλακου.

Tip
Το Ναυτικό Μουσείο Κρήτης διαχειρίζεται και το Μουσείο Αρχαίας και Παραδοσιακής Ναυπηγικής, όπου υπάρχει ένα ομοίωμα ενός μινωικού πλοίου, το οποίο στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 συνόδευσε την Ολυμπιακή φλόγα ως τον Πειραιά.

Οχυρά

Οι Μινωίτες δεν οχύρωναν τις πόλεις τους, καθώς η θαλασσοκρατία τους δεν κινδύνευε αρχικά από εξωτερικούς εχθρούς. Πολύ αργότερα, τις Κρητικές πόλεις προστάτευαν οι ακροπόλεις τους και τα τείχη τους, όπως στην περίπτωση της Γόρτυνας, του Σμαρίου, της Πολυρρήνιας και άλλων.

Κατά την Ενετική και Οθωμανική Περίοδο κτίστηκαν εκατοντάδες οχυρά για να φυλάσσουν τα κρίσιμα περάσματα σε όλο το νησί, ενώ οχυρώθηκαν με τείχη, που ακόμη και σήμερα προκαλούν δέος, οι βασικές πόλεις της Κρήτης: ο Χάνδακας, τα Χανιά, το Ρέθυμνο, η Σητεία και η Ιεράπετρα.

Μεγάλα Ενετικά φρούρια ακόμη δεσπόζουν στις μεγάλες πόλεις και στις νευραλγικές θέσεις του νησιού. Το εντυπωσιακότερο είναι το φρούριο του Κούλε στο λιμάνι του Ηρακλείου, ενώ σε καλή κατάσταση σώζονται ακόμη το φρούριο Ιντζεδίν που προστάτευε τον Κόλπο της Σούδας, το Φραγκοκάστελο, του Φιρκά στο λιμάνι των Χανίων, της Καζάρμας στη Σητεία, του Καλέ στην Ιεράπετρα, της Φορτέτσας στο Ρέθυμνο και τα διάσημα φρούρια

στα νησιά της Σπιναλόγκας, της Γραμβούσας και της Σούδας. Δεκάδες ακόμη φρούρια, ερειπωμένα ή ισοπεδωμένα σήμερα, θυμίζουν την παλιά τους αποστολή, να προστατεύουν τα περάσματα.

Ειδικά μετά τη Μεγάλη Κρητική Επανάσταση του 1866-69, οι Οθωμανοί για να ισχυροποιήσουν την κυριαρχία τους στο νησί, έκτισαν περίπου 150 μικρούς και μεγάλους πύργους για να επιβλέπουν τα περάσματα του νησιού.

Οι πύργοι, που ονομάζονταν κουλέδες, είναι ορατοί και σήμερα σχεδόν σε κάθε κορυφή της Κρήτης που επιβλέπει στρατηγικά περάσματα και ειδικά σε περιοχές με έντονη επαναστατική δράση, όπως τα Σφακιά κι ο Μυλοπόταμος.

